

ADIN TANIMINA YENİ BİR YAKLAŞIM

Engin YILMAZ*

ÖZET

Bu makalede, adın anlamı tartışılmıştır. Geleneksel tanımlarda ad, somut veya soyut varlıkların karşılığıdır şeklinde bir yaklaşım vardır. Bir sözcük türü olan adın tanımıyla ilgili başlıca dil bilgisi, dil bilimi kaynaklarında yapılan tanımlara bakıldığında, ontolojik bir yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ad tanımlanırken daha çok “canlı ya da cansız, somut ya da soyut, varlıkları karşılayan sözcükler” olduğu belirtilmektedir. Mevcut tanımlar, modern dilbiliminin verileriyle uyuşmamaktadır. Modern dilbiliminde, adlar ontolojik değil, kavramsal (conceptual) bir bakış açısıyla ele alınmakta ve tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşlev, sözcüksel tanım, bağlam.

A NEW APPROACH TO NAME DEFINITION

ABSTRACT

In this article, definition of the name are discussed. In traditional definitions, name is in the form of tangible or intangible assets due to have an approach. But, According to modern linguistics the name is on our minds as a result of the naming process appears to be concrete or abstract concepts, the linguistic equivalents.

Key Words: Function, lexical definition, context.

Giriş ve Sorun(lar)

Bir sözcük türü olan adın tanımıyla ilgili başlıca dil bilgisi, dil bilimi kaynaklarında yapılan tanımlara bakıldığında, ontolojik bir yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ad

* Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi
eyilmaz@sakarya.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

tanımlanırken daha çok “canlı ya da cansız, somut ya da soyut, varlıkları, nesnelere, eylemleri, nitelikleri, görüngüleri, durumları, kavramları (mefhumları), duyguları ve düşünceleri tek tek ya da tür olarak belirleyen/tanıtan/ karşılayan sözcükler” olduğu belirtilmektedir. (bk. Koç, 1992: 18; Gencan, 2001: 172; Ergin, 2002: 218; Vardar, 2002: 12; Atabay, Özel, Kutluk, 2003: 25; Korkmaz (1), 2003: 195; Eker, 2003: 312; TDK, *Türkçe Sözlük*, 2005; Banguoğlu, 2007: 319; Korkmaz (2) 2007: 7; Ayverdi, 2010: 9) Mevcut tanımlar, modern dilbiliminin verileriyle uyumlanmamaktadır. Modern dilbiliminde, adlar ontolojik değil, kavramsal (conceptual) bir bakış açısıyla ele alınmakta ve tanımlanmaktadır.

Ad ile ilgili başka bir sorun da, ad ve isim terimlerinin günlük dildeki gibi, dil bilgisi alanında da birbirlerinin yerine kullanılması eğilimidir. Öyle ki, ad tanımlanırken “isim”, isim tanımlanırken “ad” referansları verilmektedir. Bu eşanlamlı kullanım da çeşitli karışıklıklara yol açmaktadır:

ad Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam, şeklinde (bk. TDK, *Türkçe Sözlük* 2010:17)

isim Ad (I) şeklinde (bk. TDK, *Türkçe Sözlük* 2010:981) tanımlanmıştır.

Bu yazıda, adlarla ilgili bu ve benzeri sorunlar tartışılacak ve mesele yeni bir bakış açısıyla irdelenerek, konuyla ilgili mevcut yanlışlıklar ve eksiklikler giderilmeye çalışılacaktır.

1. Ad Nasıl Oluş(turul)ur?

Ad, sosyal hayattaki veya zihinsel bağlamdaki bir ihtiyaç, değişim, gelişme veya kurmaca bir yaratı sonucu “adlandırma/ad verme/ad koyma” (naming) dediğimiz bir işlem, bir süreç sonucunda oluşturulur. Süreç, “toplumsal uzlaşma”ya dayalı olarak şekillenir. Bu toplumsal uzlaşmadan sonra ilgili kavrama verilen ad kolay kolay sorgulanmaz ve değiştirilmez. Sözelimi “kalem”e niçin kalem dendiği doğal dil konuşuru tarafından artık sorgulanmaz, direnç gösterilmez, aynen kabul edilir ve çeşitli iletişimsel ortamlarda da bu şekliyle kullanılır.

Türkçede “kalem” olarak bilinen kavrama, İngilizcede “pencil”, Fransızcada “stylo”, İtalyancada “pena”, İspanyolcada “pluma” adları verilmiştir ve Türkçe, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca konuşanlar bu göstergeler üzerinde uzlaşmıştır. “Kalem” adı kalem nesnesinin değil, zihnimizdeki kalem kavramının dildeki yansıması, karşılığıdır. Kalem kavramının kullanım amacına göre farklı türleri de olabilir. Bu durum, kalem kavramı ile ilgili “semantik

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

derinliğin” oluşmasını sağlamaktadır. Kalem göstergesini bilen dil kullanıcısı, kalemin kullanılış amacına göre farklı türlerini bil(e)meyebilir. Sözelimi, kalemin “dolma kalem, kurşun kalem, tükenmez (bitmez) kalem, kopya kalemi, pastel kalem, kara kalem, dudak kalemi” olmak üzere birçok çeşidi vardır.

Adın varlığa dayalı olarak yapılan tanımındaki temel problemlerden biri de; aslında var olmayan, bireysel, toplumsal veya kültürel yaratılar sonucu oluşturulan, kurmaca bir işleme dayanan adların durumudur. Sözelimi, “Ağrı Dağı”, “Munzur Dağı” diye gösterilebilecek yerler vardır. Ancak “Kaf Dağı” diye bir dağ yoktur. “Kaf Dağı” doğu kültüründe, doğu edebiyatında kullanılan fantastik bir yaratıdır. Aynı şekilde, “kartal, şahin, serçe” birer kuş adıdır. Ancak “zümrüt anka” masallardaki hayali, gerçekte var olmayan bir kuşun adıdır (Erkman-Akerson, 2001). Şu halde mevcut kaynaklardaki adın tanımında, kurmaca, hayali kavramların zihinsel yaratılar sonucu oluşturulması sürecinin gözden kaçırıldığı söylenebilir.

1. Adlandırmanın Sağladığı Başlıca Kolaylık Nedir?

Adlandırma (naming) insanlara özgü bir ayrıcalıktır. Adlandırmayı farklı yöntemlerle insanlar yapar. Dolayısıyla adlandırma, insan dilinin temel konularından birisidir. Adlandırmanın bize sağladığı başlıca kolaylık; ilgili kavramı oluşturan anlam birimcikleri her defasında söylemeyi, dil ekonomisi yaparak, iletişimi ve işbirliğini kolaylaştırmak: Örneğin, “elma” adlı meyvenin sözlüksel tanımı esas alınır, “elma”nın başlıca anlam birimciklerinin şunlar olduğu görülmektedir:

- kabuğu parlak
- sert
- kırmızı, sarı ve yeşil renkte
- kokusu hoş
- tadı ekşi veya tatlı
- dokusu gevrek
- ufak çekirdekli
- gülgillerden çiçekleri pembe veya beyaz bir ağacın meyvesi (TDK, *Türkçe Sözlük*, 2005)

İletişim ortamında “elma” adı altında topladığımız 8 (sekiz) anlam birimciği her defasında söylemek; hem bellek kapasitemiz için önemli bir sorun teşkil edecek, hem de iletişimin akıcılığını engelleyip dil kullanıcılarını ve hedef kitesini sıkıcı bir durumla karşı karşıya bırakacaktır. Oysa “elma” adı ile bu içerik bir göstergede toplanmış ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

cididi anlamda dil ekonomisi yapmamızı sağlayarak iletişimi kolaylaştırarak, işbirliği yapmamızı etkinleştirmiştir.

1. Tartışma:

I. Adlar, hiyerarşik anlam bakımından konumlandırılmaları diğer sözcük türlerine göre daha elverişli dil birimleridir. Bir ad - genellikle- ya üye, ya birim, ya tür, ya sınıf belirtebilir, ya da bağlı bulunduğu hiyerarşi içerisinde başka bir üye, birim, tür ve sınıfla niteliksel, durumsal ortaklığı, ilişkisi bulunabilir. Yani, ad türü sözcüklerin temel özelliği tasnife açık, kategorizasyona uygun olmasıdır. Sözelimi, “ev kedisi” doğal (filogenetik) sınıflandırma bakımından; hayvan sınıfının, memeliler türünün, kedigiller biriminin (ailesinin) bir üyesidir.

II. Durumların adlandırılmasında ad olarak bildiğimiz sözcük türlerinden farklı dil görünümüne de başvurabiliriz: Sözelimi “kalabalık” bir ortamı adlandırmak için;

- *Sözcük* (kalabalık, izdiham)
- *Tamlama* (insan seli, ana baba günü)
- *Deyim* (iğne atsan yere düşmemek)
- *Benzetme* (kıyamet gibi, kum gibi) gibi farklı

yapılardan yararlanabiliriz. Aslında bütün bu dilsel yapılara “kalabalık” bir ortamı adlandırmak için başvuruyoruz demek de mümkündür.

III. Adlandırma işlemi bakımından, fiillerin durumu da yeniden tartışılabilir kanısındayız. Fiiller de aslında bir hareketin, bir eylemin, bir oluşun, bir kılışın, bir sürecin adı olarak değerlendirilebilir. Sözelimi, “konuşmak” konuşma eyleminin, “oturmak” oturma eyleminin, “yüzmek”, yüzme eyleminin, olarak düşünülebilir. Benzer bir yargı sıfatlar (nitelik adı) için de geçerlidir (bk. Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, 2002).

IV. “İsim” ve “ad” bir dil bilgisi terimi olarak eş anlamlı değildir. Günlük dilde bu konuda kullanımsal bir ayırım yapılmasa da, terim olarak isim ve ad farklı sözcük kümelerini karşılamaktadır. Şöyle ki, “İsim” ad, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem ve yansıma sözcüklerini de kapsayan “sınıf”ı; ad ise teklik, çokluk, topluluk, kütle anlamı bildiren, -özellikle- başka adlarla, sıfatlarla ve eylemlerle sözcük öbekleri oluşturabilen, zamirlerin öncülleri, ekeylem olarak bağlam içerisinde yüklem işlevi görebilen sözcükleri kapsayan “tür”ü karşılamaktadır. Yani, kapsam bakımından isim ada göre daha genel bir kümeyi ifade etmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Sonuç

Sonuç olarak; adın tanımındaki geleneksel yaklaşımdan kaynaklanan “nesne-ad”, “varlık-ad” karşılığı doğru değildir. Adın tanımında, “adlandırma” (naming) işlemine yer verilmesi gerekmektedir. “Ad”ı “Adlandırma işlemi (süreci) sonucunda zihnimizdeki tasarım ve tasarımların rastlantısal olarak ve toplumsal bir uzlaşma sonucunda oluşturulan dil bilgisel karşılıkları” şeklinde tanımlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- ATABAY, Neşe, ÖZEL, Sevgi, KUTLUK, İbrahim, (2003) *Sözcük Türleri*, Papatya Yay., Ankara.
- AYVERDİ, İlhan, (2010) *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay., İstanbul.
- BAKER, Mark C., (2004) *Lexical Categories*, Cambridge University Press,
- BANGUOĞLU, Tahsin, (2007) *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara.
- EKER, Süer, (2003) *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yay., 2. Baskı, Ankara.
- ERGİN, Muharrem, (2002) *Türk Dilbilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Dağıtım, İstanbul.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma, (2001) *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Multilingual Yay., İstanbul.
- GENCAN, Tahir N., (2001) *Dilbilgisi*, Ayraç Yay., Ankara.
- KOÇ, Nurettin, (1992) *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, (2007) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., 2. Baskı, Ankara.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., 10. Baskı, Ankara:2005
- VARDAR, Berke, (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.
- YILMAZ, Engin, (2010) *Türkiye Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Pegem Akademi Yay., Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*